

*Szolnoki Tudományos Közlemények XIII.
Szolnok, 2009.*

Dr. BAGI GÁBOR¹

MEGJEGYZÉSEK JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE TERÜLETÉNEK NÉPESSÉGSZÁMÁHOZ A HONFOGLALÁSTÓL A TÖRÖK HÓDÍTÁS KORÁIG (895-1526)²

"A középkori Magyarország lakosság száma meghatározhatatlan." Ezt a megállapítást a közelmúltban Kubinyi András, a Hunyadiak és a Jagellók korának talán legjobb ismerője tette, a XV. század végével kapcsolatban. Kétségtelen, hogy 1526 előtről konkrét népesség összeírással nem rendelkezünk, és hozzávetőleges becslésekre esetleg alapot adó átfogó forrás is csak kettő ismert. Az egyik az 1332/37 körüli pápai tizedjegyzék, a másik pedig az 1494/95-ös adóösszeírás. Mivel a közigazgatási egységek és határaik utóbb változtak, felhasználási lehetőségeik vitatottak, döntően azonban mégis ezeken alapuló különböző megközelítések, értelmezések szerint szokás 1330 táján 1,5-2 milliós, 1495 körül pedig 3,25-4 milliós népességgel számolni a Horvátország nélküli történeti magyar államterületen. Általában ezen adatokból következtetnek vissza a tatárjárás előtti időszakokra, de minél inkább közeledünk a magyar honfoglalás korához, annál nagyobb a homály. Az alábbiakban a mai Jász-Nagykun-Szolnok megye területével kapcsolatos adatokat, elképzeléseket, számítási lehetőségeket próbáljuk meg összegezni. Nagy eredményekről ugyan nem lehet beszámolni, de legalább a közelmúltban megjelent legújabb szakirodalom módszereinek alkalmazására is lehetőség van.

1. A MEGYE NÉPESSÉGÉNEK NAGYSÁGA A HONFOGLALÁS UTÁN

A honfoglalás időszaka két kérdést vet föl. Egyrészt mekkora népességet találtak itt a honfoglalók, illetve hogy maguk milyen számban telepedhettek meg a Közép-Tisza vidékének középső részein. A történeti szakirodalom a IX. század végén a Kárpát-medence helyi lakosságát viszonylag egyöntetűen 200-250 ezerre becsüli, és abban is általános az egyetértés, hogy ez a népesség a területen nem egyenlően oszlott meg. Valószínűsíthető, hogy a Frank Birodalomhoz tartozó Dunántúlon, a Dráva-Száva közén, illetve a morva államhoz tartozó Nyugat-Felvidéken

¹ DAMJANICH János Múzeum, Szolnok.

² Szaklektorált cikk. Leadva: 2009. szeptember 15. Elfogadva: 2009. december 10.

élhetett a népesség zöme. Ennek igazolására általában azt szokás felhozni, hogy itt állami jellegű szerveződések figyelhetők meg, már a honfoglalás előtt. Ezzel szemben az Alföldet, vagy annak nagyobbik felét lakatlannak, illetve gyéren lakottnak tekintik. Területünkre megerősíteni látszik ezt a tényt a IX. századi régészeti leletek viszonylagos hiánya. A Közép-Tisza vidéken állami-igazgatási központról nem tudunk, és az Anonymus által a tiszalpäri várba helyezett Zalán vezér is -- már ha egyáltalán létezett -- inkább a Délvidéken, a bácsalpäri római sáncok táján székelhetett.

A honfoglaló magyarság lélekszámára vonatkozólag már rendkívül végletes véleményekkel, adatokkal találkozunk, amelyek vagy becslésen, vagy pedig konkrét számításokon alapulnak. A hagyományos történeti irodalom két eltérő felfogását Györffy György³ és Kristó Gyula képviselték, bár rajtuk kívül még Kovacsics József⁴, Fügedi Erik⁵, Für Lajos⁶, Kováts Zoltán⁷, Borosy András⁸, Róna Tass András és Makkay János is véleményt nyilvánított a kérdésben. A becslés -- mint módszer -- létjogosultságát indokolja esetünkben, hogy konkrét számadat csak egyetlen ismert a magyarokkal kapcsolatban, és annak hitelessége is vitatott. Dzsajhani arab geográfus szerint a magyarok vezére 20.000 harcossal vonult ki hadjáratra. Ezt az adatát mások is átvették, ám az utóbbi időben többen joggal mutattak rá arra, hogy ez a szám túlságosan is gyakran fordul elő a keleti forrásokban, és korántsem biztos, hogy mindenkor valós.

A Dzsajhani-féle adat értelmezésével kapcsolatban különösképpen Györffy György és Kristó Gyula egymással is vitázó véleményei váltak ismertté. Györffy a honfoglaló magyar társadalmat erőteljesen tagoltnak tételezve fel a 20.000 lovast a nemzetségfők katonai kíséretként értelmezte. Szent István kori és székely analógiák alapján a kíséret és a köznép arányát 1:4 - 1:4,5 körültre becsülve az előbbi számát 20.000, a köznépet pedig 80.000 családra tette. Ennek alapján mintegy 500.000 honfoglalóval számolt, és feltevését később sem módosította. Emellett úgy vélte, hogy a Kárpát-medence helyi népessége mintegy 200.000 fő volt, és a honfoglalás nyomán -- a háborús veszteségek nyomán -- a Kárpát-medence népessége mintegy 600.000 fő lehetett.⁹ Becslését -- mint felső határt -- a legtöbb kutató el is fogadta.

Ugyanakkor Kristó Gyula a magyar társadalmat tagolatlannak tartva a Dzsajhani-féle 20.000 lovast a teljes magyar haderővel, pontosabban a teljes felnőtt (fegyverfogó) férfinépességgel azonosította. A konkrét népességszámmal kapcsolatos nézetei azonban idővel változtak. Az 1980-as évek elején még mintegy 200.000 honfoglalóval számolt, egy évtized elteltével azonban már csak 100.000-rel. Ugyanakkor a helyi lakosságot is összegezve a teljes népességet 900 táján mintegy 250.000-350.000 főre tette.¹⁰

Mi az, amit a rendkívül eltérő adatokból leszűrhető? Egyrészt a teljes bizonytalanság, hisz a végletek alapján 250.000-600.000 fő közöttire becsülhető a Kárpát-medence honfoglalást követő népessége.¹¹ A másik problémát az jelenti, hogy teljes a népesség eloszlását tekintve is vannak kérdőjelek. Általánosságban a szerzők elfogadják azt, hogy a mintegy 330.000 km² Kárpát-medencének csak a kétharmada, a Kristónál is említett 200.000 km² lehetett megtelepedésre alkalmas. Figyelembe véve az így megkapott 1,25-3 fő/km²-es átlagot, Jász-

³ GYÖRFFY György 1995. 37-41.

⁴ KOVACSICS József 1995. 8-36.

⁵ FÜGEDI Erik 1992.

⁶ FÜR Lajos 2000. 7-17.

⁷ KOVÁTS Zoltán 1994. 279-287.; Uő. 2001. 121-126.

⁸ BOROSY András 1992. 27.

⁹ GYÖRFFY György 1995. 40.

¹⁰ KRISTÓ Gyula 1995. 49.

¹¹ Ugyanakkor Vékony Gábor 900 táján 1.180.000 főre becsülte a Kárpát-medence népességét, ám véleményét napjainkban általában elvetik. VÉKONY Gábor 2001. 89.

Nagykun-Szolnok megye 5.607 km² területén elvileg 7.008-16.820 fős népességgel számolhatnánk a honfoglalást követően. Két tényező azonban mindenképpen óvatosságra int.

1. Egyáltalán nem biztos, sőt bizonytalannal sem is igaz az, hogy a megye teljes területe megtelepedésre alkalmas volt, mivel nemcsak a honfoglalók etnikuma, de gazdálkodása sem lehetett teljesen egységes. Különösen a Tisza, Zagyva, a Körös, valamint a kisebb mellékfolyók ártereit, mocsarait -- vagy azok egy részét -- kellene leszámítani, ám ez pillanatnyilag aligha megbecsülhető.

2. Kérdéses a honfoglalást követően a helyben élők és a betelepülők aránya, megoszlása is. Az Alföld egységesen néptelen voltát kimondó elméletek ugyan az utóbbi időben egyértelműen finomodtak, de összességében a tényt nem vitatják. Valószínű, hogy voltak olyan részek (pl. Csongrád környéke) ahol azért volt jelentősebb helyi népesség, bár a dunántúlinál egyértelműen kisebb sűrűségű. Mivel az Alföld volt az üres terület – sőt ez felett meg inkább a steppei állattartás igényeinek -- itt nyilvánvalóan jelentősebb volt a honfoglalók aránya, mint a már inkább földművelő Dunántúlon, és nyilvánvalóan a népsűrűség itt még a honfoglalás után jócskán elmaradt az utóbbtól.

Figyelembe véve az elmondottakat, nem célszerűtlen a Kárpát-medence minimális és maximális népességét a 330.000 km²-es területre is kivetítenünk. Ennek alapján 4205-10.204 fős kapunk megyénk területére.

Összegezve az elmondottakat, és figyelembe véve a problémákat, a megkapott 4205-16.820 fő közötti értéket bizonytalannal úgy módosíthatjuk, hogy a X. században ezen belül szinte minden szám elképzelhető, bár az alsóbb érték felé közelítő adat tűnik valószínűbbnek.

2. A MEGYE NÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA A TATÁRJÁRÁSIG

A X. századi népességnek a tatárjárásig bekövetkezett gyarapodásának mértéke ugyancsak meghatározhatatlan. Györffy György a XI. század elején 1, 1240 táján pedig 2 milliós népességgel számolt, míg Kristó Gyula a XI. századra 500-550 ezer, a tatárjárás korára pedig 1,2-1,35 millió lakost tartott valószínűnek.¹²

A XI. század kapcsán 2,5-4 fős négyzetkilométerenkénti népsűrűséggel számolhatunk 200.000 km² lakott terület alapján. Ha ehhez viszonyítjuk megyénk területét, akkor itt 14.017-28.034 főt kapunk. Ugyanakkor a Kárpát-medence teljes területét alapul véve, és 1,5-3 fős km²-enkénti átlaggal számolva 8410-16.820-es népességet kapunk. Némileg problémát jelenthet, hogy Györffy adatait Szent István korára, míg Kristó inkább az 1060/1070-es évekre teszi, ámde az 1038-1075 közötti háborúk, pogánylázadások népvésztesége miatt bizonytalannal nem történtek nagy változások.

1240 táján Kristó Gyula kb. 220.000 km²-re tette a lakott területek nagyságát, ami 5,4-9 fő közötti népsűrűséget feltételez. Ennek alapján a megyeterület népességét 30.277-50.463 fő közöttire becsülhetjük. Néhány tényező azonban újra csak óvatosságra int.

Az első probléma az, hogy az országos népesség kialakulásában nemcsak a természetes szaporodás, hanem a különböző telepítések és vándormozgalmak is szerepet játszottak. Mindez pedig azt is eredményezhette, hogy az egyes országrészek népessége sem arányosan növekedett.

¹² GYÖRFFY György 1995. 40.; KRISTÓ Gyula 1995. 75-81.

A X. században ez a folyamat általában kedvező volt, mivel ekkor érkeztek a megyénk területére besenyők, és talán más népmaradványok is Kelet-Európából, ráadásul pedig a kalandozó magyarok is hoztak be hadifoglyokat.

Az államalapítást követően azonban megváltozott a helyzet. Bár nyugati telepések bizonytalansággal ezt a területet is érintették kisebb-nagyobb számban (lásd pl. a Szász helyneveket a Jászságban és környékén!), az elvándorlás idővel jelentősebb lett, hol szervezettebb, hol szervezetlenebb formában.

A Kárpát-medencei településterület a sík területekről a folyóvölgyeken át a korábban jórészt még lakatlan magasabb részek felé terjeszkedett, és a jelek szerint az eddig ismert XI-XIII. századi telepítések is jobbra a hegyvidékek, perifériák felé irányultak. A Kárpátokig terjedő Szolnok megye kialakulásában a szolnoki ispánság népeinek keleti terjeszkedését több szakmunka is felvetette, és ez a folyamat a szolnoki Tisza mentéről bizonytalansággal népsűrűsítést vont el.

Ugyanakkor – különösen a XI. század második felében -- a feudális viszonyok általánossá válása, és a közrendű szabadok menekülése nyilvánvalóan a peremterületek felé irányuló spontán vándormozgalmakhoz vezetett, ami a központi területekről vonhatott el népsűrűsítést.

Mindezek alapján valószínűnek tűnik, hogy a megye népsűrűsödésének üteme nemcsak az újonnan létrehozott hegyvidéki ispánságokétól és vármegyékétől, hanem esetleg még az országos átlagtól is elmaradt. Ennek alapján talán ismét csak a teljes államterületre eső arányos értékeket kell mérvadónak tekintenünk. Ez népsűrűségben 3,8-6 fő/km²-t, lélekszámban pedig 21.306-33.642 lakost jelenthetett, és valószínű, hogy újra csak a megadott számhatárok alsó szintje felé közelítő adatban kell gondolkoznunk.

3. A NÉPSSÉGSZÁM ALAKULÁSÁNAK TENDENCIÁI AZ ANJOU-KORBAN

A tatárjárás az ország lakosságát alaposan megritkította. Régebben a népsűrűség közel felére, újabban inkább harmadára teszik a teljes veszteséget. A pusztulás mértéke az egyes tájegységeken eltérő mértékű volt, és döntően a sík, alföldi részeket érintette, így megyénket is. A Tisza és mellékfolyóinak nádasaiban ugyan sokan menedéket találhattak (Apavára), a pusztulás mértékét mutatja azonban, hogy a Jászság és a Nagykunság területére jászokat és kunokat lehetett, kellett betelepíteni. A lakosság vesztesége itt elérte, sőt bizonytalansággal meghaladta az 50%-ot is. Feltehető, hogy a tatárjárás előtti népsűrűség számát valamikor az 1330-as évekre érte el az ország. Ugyanakkor -- közvetett adatok alapján -- nem lehetetlen, hogy területünkön rosszabb volt a helyzet, és a lakosság ilyen mértékű gyarapodása csak később következett be. A Tisza mentén erre utalnak az elpusztult falvak, míg a kun és jász településterületen eleve a tatárjárás előttinél kisebb népsűrűséggel számolhatunk.

A korábbi becsléses módszer alapján 1300 táján Kristó Gyula 250.000 km²-es lakott területen 1,4-1,6, míg Györffy György 2 millió lakossal számolt.¹³ Ez 5,6-8 fő/s népsűrűsítést jelentett, ami alapján 31.399-44.856 lakosra következtethetünk. Ugyanakkor az ismert alföldi problémák miatt nem felesleges a teljes országterülethez való viszonyítást is elvégeznünk. Ez 4,2-6 közötti népsűrűséggel számolva 23.549-33.642 főre enged következtetni.

¹³ GYÖRFFY György 1995. 40.; KRISTÓ Gyula 1995. 84-90.

Mindazonáltal az Anjou-korra megmaradt, és a magyar államterület jelentős részére kiterjednek az 1332-1338 közötti pápai tizedjegyzékek, mely a középkori Magyar Királyság első átfogó összeírása. Ezek demográfiai felhasználása rendkívül vitatott, mivel nem a népességet, hanem csak a plébánosok jövedelmét vették számba. Ez nem annyira a népességszámtól, hanem sokkal inkább a gazdasági erőttől függött, valamint a plébánosok részesedésének mértékétől, ráadásul pedig az adó sem volt arányos a népességszámmal. Általában olyan lehetőségként szokás ezzel számolni, amelynél pillanatnyilag az adott korra jobb nincs.¹⁴ A megyére vonatkozó adatok az alábbiakban összesíthetők:

	1332	1333	1334.1	1334.2	1335.1	Á t l a g	Családok	Népesség
	g a r a s b a n						s z á m a	
Heves megye:								
Tiszaabád	24	8	5		5	14	35-70	175-350
Alattyán	10		5+10*	5	4	10**	25-50	124-250
Tiszaballa			3	10	7	13	32-65	162-325
Tiszabő	5	2	3			4	10-20	50-100
Tiszaderzs		3	5		4	6	15-30	75-150
Fegyvernek	8	4	5	5	5	7 2/3	19-38	95-190
Tiszagyenda			4		4	4	10-20	50-100
Nagykörü			5+10*	3	2	6	15-30	75-150
Mizse	10	14 ¹⁵	8		2	9**	22-45	112-225
Tiszaroff	31		2	10	12	21 1/2	53-107	267-535
Szajol	10	3	3		5	8 1/2	21-42	105-210
Szentimre		7	12	4		5	12-25	62-125
Szentjakab	16	5		3	3	11 3/4	29-58	145-290
Szentpál		8	4	3	3	3	7-15	37-75
Tiszaszöllős		13	16			8	20-40	100-200
Tomajmonostor	114	67			10*	13	32-65	162-325
Összesen:						145 5/12	363-727	1817-3635
Csongrád m.:								
Ság						60	150-300	750-1500
Összesen:						60	150-300	750-1500
Szolnok megye								
Istvánháza						80	200-400	1000-2000
Varsány						160	400-800	2000-4000
Összesen:						240	600-1200	3000-6000
Végösszeg:						445 5/12	1113-2227	5565-11135

- Egész évre számítva.

A táblázattal kapcsolatban nagy problémát jelent a márka garasra való átváltása. Nem ismert minden esetben, hogy milyen márkáról (magyar, budai, cseh), illetve garasról van szó. Pillanatnyilag az Istvánházánál említett 1 márka = 40 garas átváltási arányt vettük alapul,¹⁶ bár nem lehetetlen más átváltási mód sem. Adataink szerint feltételezhetően megyénk nem jászkun részein összesen 19 településről maradtak meg adatok, 16 hevesi, 1 csongrádi és 2 szolnoki plébániáról. Ez mindenképp alacsony szám, és a megoszlás is egyenlőtlen. Különösen a szolnoki és csongrádi részeken működött kevés templom, bár elképzelhető, hogy az összeírás nem a valós állapotot tükrözi.

¹⁴ GYÖRFFY György 1984. 141-157.

¹⁵ Feltehetően ez az adat dénárban van megadva.

¹⁶ ENGEL Pál 1990. 25-93.

A végösszegként megkapott 445 5/12 garas elemzési lehetőségeként egyedül Györffy György és Engel Pál megközelítése ismert. Györffy Erdély esetében 0,2-0,4 garast számolt 1 paraszti háztartásra, s utóbb Engel is alapként ezzel számolt.¹⁷ Ennek alapján a tiszai részeken 1.113-2.227 háztartást lehet valószerűsíteni, azaz családonként 5 főt felvéve 5.565-11.135 emberrel. A megyénk területéből a XV. század végén a megyei szervezethez mintegy 3.253 km² (58,1 %) tartozhatott. Az 1330-as évekre -- figyelembe véve a jász területek utólagos növekedését, illetve a kun szállásterületek csökkenését -- 50-58 %-ra becsülhetjük ennek arányát. Ennek alapján maximálisan 3,3 fő/km²-es népsűrűséggel számolhatnánk, már amennyiben ez a módszer valóban elfogadható. Amennyiben viszont nem az, akkor a megadott lélekszám inkább egy olyan minimumnak fogható fel, aminél a valóságban mindenképp nagyobb értékekben kell gondolkodnunk.

Annyi bizonyos, hogy az esetek többségében nem jönnek ki irracionális számok, viszont Tiszaroff, Ság, Istvánháza és Tiszavarsány esetében viszont mindenképpen problémásnak látszanak az eredmények. Véleményünk szerint e települések egy részénél az átlagosnál jövedelmezőbb plébániákról lehetett szó, míg a többiek papjaihoz más települések is tartozhattak.

Az első csoporthoz talán Tiszaroff kapcsolható, bár nem lehetetlen, hogy a határos Taskony is ekkoriban még Roff leányegyháza volt. Ennél problémásabb viszont a három Szolnok megyei egyház, a tiszazugi Ság (Tiszaug határában), Istvánháza (ma Kunszentmárton Körösön túli része), valamint a mai Rákócziújfalu-Rákócziújfalu helyén levő Tiszavarsány esete. Nyilvánvaló, hogy itt is több leányegyház tartozhatott a megadott plébániákhoz, mivel a Szolnok-Mezőtúr vonaltól délre csak ezzel a három egyházi tizedet fizető egyházzal találkozunk.

Valószínű, hogy ebben az időben a sági egyház a Tiszazug déli (csongrádi főesperességhez tartozó), míg Istvánháza az északi (a szolnoki főesperességhez tartozó) felének központja lehetett. Varsány adatait ugyanakkor bizonytalannak nemcsak a több leányegyház adatai növelték meg alaposan. A település ugyanis Túrral (Mezőtúr) együtt a legjelentősebb mezővárossá kezdett válni, így eleve számottevő lakosság tételezhető itt fel.

Bár valószínű, hogy egyes települések esetében a plébánosi jövedelmek és a népességszám között nincs közvetlen összefüggés, valószínűnek tűnik, hogy a megye területére eső végső összegzés mégsem sokban tér el a valóságtól.

4. A MEGYE NÉPESSÉGE A XV. SZÁZAD VÉGÉN

A Magyar Királyság XV. század végi népességével kapcsolatban számos feltételezés, illetve részadat ismert. Általában 3,5-4 milliós népesség tűnik valószínűnek, bár vannak ennél magasabb becslést értékek is. Ez az országosan 10-12 fő/km² körüli népsűrűséget valószínűsít, amit területünkre vetítve 56.070-67.284 fő közötti népességet kapnánk. A probléma csak az, hogy több történészünk is ennél jóval kisebb népességgel számol.

A közelmúltban Kubinyi András az 1494/95-ös adófizetés alapján tett kísérletet az egyes megyék, törvényhatóságok népességének behatárolására.¹⁸ E megközelítésnek bizonyos problémája lehet az, hogy az egyes országrészek közötti fejlődésbeli -- és vagyoni helyzetbeli -- különbségeket nem mutatja. Engel a Jászság 1066 km² területén 4-6.000, a Nagykunságban 1278 km²-en 5-6.000, míg a magyar jogú területeken (kb. 3253 km²) 25.000 főnyi lakosságot minimálisan valószínűsített. Ez együtt mintegy 35.000 főt tesz ki, ami jó 50 %-kal marad el az

¹⁷ ENGEL Pál 2000. 111-116.

¹⁸ KUBINYI András 1996. 115-160.

országos népsűrűségi átlag által kiszámított minimális lélekszámtól. Az eltérés azzal magyarázható, hogy Engel még a megye magyar jogú részein is az országostól némileg elmaradó átlagokkal számolt, a kun és jász részeken pedig még kisebbekkel. Ez utóbbi két területen az általa megadott 5 fő/km² körüli népsűrűség az országosnak felét sem teszi ki. Felvetődik a kérdés, valóban ez volt, lehetett-e a helyzet.

Az oklevelekben részleges népességi adatok a XV. században tűnnek fel. Mezőtúron Kubinyi András 1468-ban mintegy 2.300-2.700 lakossal számol, és Túr bizonyosan a megyeterület legnépesebb települése volt.¹⁹

Talán hasonló lakossága lehetett a másik nagy mezővárosnak, Tiszavarsánynak is. Ugyanakkor ezek a számadatok egyediek, és nem elegendőek sem az igazolásra, sem a cáfolatra. Általános utalások -- illetve azok hiánya -- mindazonáltal Engel differenciált adatait erősítik meg.

A Tisza menti magyar részeken a XIV-XV. században aránylag jól nyomon követhető a településhálózat újjászerveződése, hierarchizálódása, a mezővárosok kiemelkedése, illetve a pusztásodás. A kun és jász részeken azonban más a helyzet. A Jászságban csak a XIV. század legvégétől említik az első állandó jász szállásokat (falukat?), és alig száz év alatt ezek megerősödésének, sőt Jászberény esetében egyenesen mezővárossá válásának vagyunk a tanúi. A Nagykunságban azonban a jelek szerint másabb a helyzet. Az első kun helynevek ugyan már a XIV. század közepe táján feltűnnek, mindazonáltal az a tény, hogy többségük nem maradt fenn, azt látszik bizonyítani, hogy ezek még nem állandó telepek, hanem mozgó szállások lehettek. Állandósuló faluhelyeket csak a XVI. század közepén említik tömegesen a Nagykunságban, mezővárossá pedig közülük időszakunkban egy sem alakult. Mindez valószínűsíti, hogy a megtelepültebbnek tűnő Jászság népsűrűsége nagyobb lehetett a Nagykunságénál, de hogy a Tisza menti magyar övezet átlagát elérte-e, az már kétséges.

Ezzel mondandónkat le is zárhatnánk, azonban van egy probléma, amit nem hallgathatunk el. A megyeterület teljes településhálózata elsőként 1570-ben rekonstruálható, mivel a török ebben az évben a tiszántúli részeket magában foglaló szolnoki, valamint a Jászságra és környékére kiterjedő hatvani szandzsák egészét is összeírta. Ebből pedig az derül ki, hogy mintegy 75 év elteltével a kun, jász és magyar területek között a települések számát, a népesség nagyságát, sőt a népsűrűséget tekintve sem voltak jelentős eltérések.²⁰ Mindennek alapján pedig több kérdés is felvetődik. Mi és miért változott az eltelt idő alatt? Volt-e egyáltalán változás? Lehet-e az 1570-es állapotok alapján visszakövetkeztetni az 1495-ösre? Mennyiben befolyásolta a török hódítás, és az általa kiváltott népmozgások az 1570-re kialakult állapotokat?

Számos kérdésre ugyan nem válaszolhatunk, mindazonáltal mind a Nagykunságban, mind pedig a Jászságban kimutatható a településhálózat jelentős bővülése a XVI. század első évtizedeiben. 1513-ban a váradi püspök a karcagújszállási kunokat még a mai karcagi határba tehető Hegyesbor és Bolcsatelek falvak, valamint Magyartelek, Theretbor, Ujtelek, Theretnest, Hatház, Boregyház, Tatártelek, Kápolnatelek és Péntektelek elfoglalásától tiltotta. Az 1570-es defter viszont ezek közül Magyartelket és Kápolnatelket már faluként említette.²¹ A Jászságban Alsószentgyörgy és Ladány a XV. század elején felében még magyar jogú puszták voltak, utóbb azonban jász jogú faluvá fejlődtek.²² Máig vitatott, hogy e folyamat mögött mi állt: a népesség fokozatos tömörülése-e (ami nyomán egyes korábban említett lakott puszták fokozatosan eltűntek), avagy egy demográfiai robbanás, esetleg a két tényező együttes hatása, vagy netalán jogi,

¹⁹ KUBINYI András 2000. 47.

²⁰ GYÖRFFY Lajos 1956.; FEKETE Lajos 1968.; BAYERLE Gusztáv 1998.

²¹ GYÁRFÁS István

²² BAGI Gábor 2008.

szemléletbeli változások. Annyi bizonyos, 1570-re a falvak és a puszták már egyértelműen elkülönültek egymástól mindkét területen, míg száz évvel korábban ez még messze nem mindenütt mutatható ki.

5. ÖSSZEGZÉS HELYETT

Az előzőekben hat időszakban próbálkoztunk hozzávetőleges becslést hozni megyénk területének 900-1526 közötti népességéről. Ezek az alábbi táblázatban összegezhetők:

	A megye népességszáma	
	lakott területre	államterületre
900 körül	7.008-16.820	4205-10.204
1000 körül	14.017-28.034	8410-16.820
1240 körül	30.277-50.463	21.306-33.642
1330 körül	31.399-44.856	23.549-33.642
1495 körül	?-?	56.070-67.284

A megye népessége a meglévő országos összesítések szerint:

1330 körül	5.565-11.135 fő + kun és jász területek
1495 körül	35.000 fő

A táblázatból látható, hogy a honfoglalástól kezdődően az 1330-as évekig terjedő időszakoknál a lakott területre számított adatoknak még az alsó határa is túl magasnak tűnik az országos összesítésekhez képest. Különösen az 1240-es adat valószerűtlen, legjobb esetben is csak az ekkor még időlegesen beköltözött kunok lélekszámával együtt alkalmazható.

Ha az 1330-tól meglévő országos összesítések adatai pontosak, akkor inkább a magyar államterület egészére kiszámított adatok alsó határa lehet az, ami pillanatnyilag a legvalószínűbb, bár az 1495-ös lélekszám itt is túlzásnak tűnik. Ha viszont az 1330/38-as és az 1495-ös adatok pontatlanok, akkor más megoldás is elképzelhető.

Zárszóként csak annyit mondhatunk, hogy a számokkal való bűvészkedés 1526 előtt mindenkor viszonyszámokat eredményez, mindazonáltal a töredékes adatok miatt az ilyen számításoktól a későbbiekben sem tekinthetünk el.

IRODALOM

BAYERLE Gusztáv

1998: A hatvani szandzsák 1570. évi összairása. Hatvani Lajos Múzeumi Füzetek, 14. Hatvan, 1998.

BOROSY András

1992: Hadsereg létszámok a X-XIV. században. Hadtörténelmi Közlemények, 1992/4.

ENGEL Pál

1990: A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. In.: Századok, 1990/1.

1996: Az Anjou- és Zsigmond kori Magyarország történeti demográfiájának problémái. In.:

FÜGEDI Erik

1992: A középkori Magyarország történeti demográfiája. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai Füzetei, 10. Bp., 1992.

FÜR Lajos

2000: Az Árpád-kori Magyarország népessége. In.: Egri Történeti Évkönyv, II. Eger, 2000.

GYÁRFÁS István

1873: A Jász-Kunok története. Kecskemét-Szolnok, 1873-1885.

GYÖRFFY György

1984: A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez. In.: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk.: H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok. Bp., 1984.

1995: A honfoglalók száma és az Árpád-kori népesség. In.: Magyarország Történeti Demográfiája. I. A honfoglalás és az Árpád-kor népessége. Az 1995. február 16-án Budapesten megrendezett Népesedéstörténeti Konferencia előadásai. Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1995.

GYÖRFFY Lajos

1956: Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez. Az 1571-es szolnoki török defter fordítása. Jászkunsági Füzetek, 4. Szolnok, 1956.

FEKETE Lajos

1968: A hatvani szandzsák 1550. évi összeírása. Jászsági Füzetek. Jászberény, 1968.

KOVÁTS Zoltán

1994: A magyarság 8. századi Kárpát-medencében való nagy tömegű megtelepedésének demográfiai bizonyítékai. In.: A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa. Bp.-Zürich, 1994.

2001: A Kárpát-medence népesedési viszonyainak alakulása (900-1870). In.: Történeti Demográfiai Évkönyv, 2001. Bp., 2001.

KRISTÓ Gyula

1995: Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In.: Magyarország Történeti Demográfiája. I. A honfoglalás és az Árpád-kor népessége. Az 1995. február 16-án Budapesten megrendezett Népesedéstörténeti Konferencia előadásai. Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1995.

KUBINYI András

1996: A Magyar Királyság népessége a XV. század végén. In.: Történelmi szemle, 1996/1.

2000: Városfejlődés és városhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Dél-alföldi Évszázadok, 14. Szeged, 2000.

VÉKONY Gábor

2001: Népesedési viszonyok az Árpád-korban. In.: Történeti Demográfiai Évkönyv, 2001. Bp., 2001.